

Tatiana Katkova, Grygorij Tereszczuk

Zawodowe kształtowanie się specjalisty o profilu ekonomicznym

Problemy Profesjologii nr 1, 163-173

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tatiana Katkova
Grygorij Tereszczuk

ZAWODOWE KSZTAŁTOWANIE SIĘ SPECJALISTY O PROFILU EKONOMICZNYM

Pod terminem zawodowe kształtowanie się specjalisty rozumiemy złożony i wieloetapowy proces jego zapoznania się z zawodem. Proces ten ma charakter dynamiczny, a tradycyjnymi jego składnikami są: wykształcenie średnie ogólne, zawodowe (techniczne, średnie specjalne, wyższe), samodzielna działalność zawodowa, podniesienie kwalifikacji, doksztalcanie. Celem i wynikiem końcowym kształtowania się zawodowego osobowości jest osiągnięcie mistrzostwa zawodowego.

A więc można powiedzieć, że kształtowanie się zawodowe specjalisty jest skomplikowanym i wielostopniowym procesem. Przejściu od jednego do drugiego stopnia „wtajemniczenia” towarzyszą rozliczne kryzysy indywidualne.

Pojęcie kryzysu zawodowego w kształtowaniu się profesjonalnej osobowości zwykło się definiować jako nietrwałe w czasie okresy (do jednego roku) zasadniczego przebudowania świadomości zawodowej, działalności i zachowania się jednostki, zmiany wektora jej rozwoju [1]. Kryzysy te powodują zmianę orientacji na nowe cele, korekcje i rewizje postawy społeczno-zawodowej, przygotowują zmianę sposobów wykonania działalności, prowadzą do zmiany wzajemnych stosunków z otaczającymi ludźmi, a w niektórych wypadkach — nawet do zmiany zawodu [2, s. 194].

Tabela 1 przedstawia typologię kryzysów zawodowego kształtowania się, determinujące je czynniki oraz możliwe sposoby ich zwalczania.

Rozpatrzmy teraz istotne osobliwości zawodowego kształtowania się specjalisty na każdym z ważniejszych etapów jego становienia.

Dla każdego człowieka na określonym etapie jego drogi życiowej istnieje systemowkształtujący czynnik, który pozwala rozpatrywać go jak jednolitą, w pełni rozwijającą się jednostkę. Takim czynnikiem dla absolwenta szkoły jest samookreślenie się.

Samookreślenie okazuje się być ważnym problemem dla człowieka w całej jego egzystencji i rozwoju. Dla absolwenta oznacza ono samo centrum jego sytuacji życiowej, praktycznie bowiem zmienia się postawa ucznia-absolwenta z opcji „prowadzonego” (przez dorosłych, nauczycieli, rodziców) do ukonstytuowania podmiotu własnej działalności życiowej. Dlatego niezbędne dla niego są odpowiednie właści-

wości, typu: zdolność organizowania swojego życia, wybór własnego kierunku życiowego, organizowanie życia jako integralnej całości.

Tabela 1

Kryzysy kształtowania się zawodowej sylwetki specjalisty ds. ekonomicznych

Kryzysy	Czynniki determinujące kryzys	Sposoby zwalczania kryzysu
1	2	3
Kryzys szkolno-zawodowej orientacji na stadium kształtowania się zawodowego	Nieemożność realizacji swoich dążeń zawodowych. Wybór zawodu bez uwzględnienia własnych indywidualno-psychologicznych osobliwości i psychofizycznych cech. Sytuacyjny wybór szkoły zawodowej.	Psychologicznie kompetentna konsultacja zawodowa. Korekta planów zawodowych.
Kryzys wyboru zawodowego na stadium kształcenia zawodowego	Trudności w adaptacji zawodowej. Opanowanie nowej, kierunkowej działalności wiodącej. Rozbieżność między oczekiwaniami zawodowymi a realną rzeczywistością. Niezadowolenie z wykształcenia i poziomu przygotowania zawodowego. Zmiana społeczno-gospodarczych warunków życia.	Aktywizacja działalności kształcąco-poznawczej. Zmiana motywacji tejże działalności w toku realizacji programu zawodowej adaptacji studentów.
Kryzys awansu zawodowego na stadium samodzielnej działalności zawodowej.	Niezadowolenie z możliwości panelowych posiadania określonego stanowiska pracy i własnego awansu zawodowego oraz społeczno-zawodowego statusu.	Podniesienie społeczno-zawodowej aktywności i kwalifikacji. Opracowanie indywidualnego planu sposobu realizacji wybranej działalności. Zmiana miejsca pracy, rodzaju działalności.

Samookreślenie absolwenta bywa uwarunkowane z jednej strony przez obiektywne wymogi społeczeństwa, a z drugiej — przez przynależne określonemu podziałowi wiekowemu osobliwości jego rozwoju psychicznego. Podstawowy wymóg społeczeństwa wobec absolwenta — to dokonać własnego wyboru życiowego (w tym i orientacji zawodowej).

Mimo obiektywnej konieczności, wybór drogi życiowej i zawodowej determinowany jest także przez logikę wewnętrzną samego rozwoju psychicznego oraz ludzkiej egzystencji. Konieczność ta, reprezentująca - według opinii uczonych - prawidłowy wynik rozwoju osobowości, powiązana jest z nieodzownością samorealizacji siebie w społecznie znaczącej działalności oraz w posiadaniu określonej postawy społeczno-zawodowej.

Wiodąca rola w samookreśleniu zawodowym uczniów winna przynależeć do wydziału przygotowania do szkół wyższych (FDP) abiturientów szkół średnich.

Strukturalno-funkcyjalny model możliwego wariantu takiego wydziału został przytoczony na rys. 1.

SZKOŁA WYŻSZA - FDP		
Określenie zapotrzebowania na specjalistów, analiza społeczno-gospodarczej i demograficznej sytuacji, poszukiwanie źródeł finansowania; pomoc w zatrudnieniu absolwentów; zawodowo-orientacyjna praca pedagogiczna	Organizacja kształcawychowawczego procesu; zabezpieczenie kadrowych, dydaktycznych, materialno-technicznych i psychologiczno-pedagogicznych warunków jego realizacji	Opracowanie metodyk badania przyszłych abiturientów; zebranie, opracowanie i analiza danych o nich, psychologiczno-pedagogiczna praca adaptacyjna ze studentami pierwszego roku; pomoc metodyczna młodym wykładowcom
Prognoza, planowanie, koordynacja, korekta		

Rys. 1. Model wariantu wydziału przygotowania do szkół wyższych

Głównymi kierunkami działalności wspomnianego wydziału (FDP) są: orientacja w zawodzie, przygotowanie i selekcja młodzieży posiadającej odpowiednie predyspozycje do działalności ekonomicznej, organizacja pomocy metodycznej i praktycznej, pomoc uczniom szkół i innych placówek oświatowych w ich samodzielnym opanowaniu pojęć ekonomicznych, głównych idei i cennych pomysłów oraz technologii przygotowania do studiów. Struktura wydziału zawiera: dział marketingu; centrum dydaktyczno-metodyczne; dział zarządzania. Zadaniem służby marketingowej jest zabezpieczenie informacyjne (badanie zapotrzebowania na kadrę ekonomiczną w określonym regionie, obwodzie, państwie w całości); określenie najbardziej perspektywicznych specjalności; analiza sytuacji demograficznej i jej tendencji podstawowych; stopień oddziaływania społeczno-gospodarczych i innych czynników na rozwój oświaty i polityki kadrowej; poszukiwanie najbardziej sensownych źródeł finansowania; uzyskanie informacji o możliwościach partnerów i konkurentów itp.

Z kole centrum dydaktyczno-metodyczne zabezpiecza jakościowy proces szkoląco-wychowawczy z udziałem ogółu słuchaczy wydziału, wdraża praktycznie odpowiednie programy i plany nauczania, przeprowadza optymalne połączenie metod i sposobów nauczania, poszukuje bardziej odpowiedniej formy organizacji procesu poznawczego, zaopatruje wydział w przygotowaną kadrę, z uwzględnieniem profesorsko-pedagogicznego zaplecza uczelni.

Natomiast do funkcji działu diagnostyki należy badanie i selekcja uczniów szkół ogólnokształcących do uczenia się na wyżej wymienionym wydziale. Tutaj przeprowadza się szeroki zasięg przedsięwzięć z zakresu badań jakości psychofi-

zycznych potencjalnych studentów szkoły wyższej. Poza rozwojem ogólnym, określone są predyspozycje do działalności ekonomicznej, stopień uświadomienia wyboru przyszłego zawodu, poziom poinformowania o treści, osobliwościach pracy specjalisty, motywacyjno-wartościowe nastawienie, obecność zdolności organizacyjnych oraz stan zdrowia. Uzyskana informacja uzupełniana jest przez dane z kwestionariuszy i pogadanek, badania odpowiedniej dokumentacji, a potem poddawana odpowiedniemu opracowaniu komputerowemu. Następnie jego wyniki są przekazywane do komisji rekrutacyjnej, gdzie obok innych danych o abiturientce szkoły średniej wypracowuje się odpowiednią decyzję o rekomendacji czy też nie do wstępu na wydział przygotowania do studiów.

Model przygotowania specjalisty o profilu ekonomicznym w szkole wyższej został przedstawiony na rys. 2. Dany model zawiera dwie sfery: sferę przygotowania zawodowego i sferę kształtowania osobowości przyszłego specjalisty.

<u>Sfera kształtowania osobowości przyszłego specjalisty:</u>
Ukierunkowanie osobowości
Zawodowa wiedza, umiejętności, nawyki
Psychologiczne właściwości osobowości
<u>Sfera zawodowego przygotowania przyszłego specjalisty:</u>
Nauki społeczne
Dyscypliny ogólnonaukowe
Dyscypliny specjalne
Dyscypliny fakultatywne
<u>Praktyka:</u>
szkoleniowa
w przedsiębiorstwie w ramach konkretnego przedsiębiorstwa
przeddyplomowa

Rys. 2. Model przygotowania specjalisty o profilu ekonomicznym

Ponieważ na początku jakiegokolwiek nowej działalności zawsze potrzebna jest odpowiednia motywacja, opracowaliśmy seminarium dla wykładowców powyższego wydziału z problemów aktywizacji działalności poznawczej studentów. Niżej przytoczone zostały dwie tabele, materiały do których omawiane były w toku przeprowadzonego seminarium (tab. 2 i 3).

Tabela 2

Metody działania wykładowcy z zakresu prezentacji stosownej informacji i kreowania postawy orientacyjnej na zajęciach

Sposoby nieproduktywne	Sposoby produktywne
<ul style="list-style-type: none"> • Podaje się tylko temat lekcji/zajęcia, celu i zadania nie przedstawia się lub prezentuje niezbyt nieprecyzyjnie; • Podanie gotowej instrukcji; • Plan zajęć nie jest przedkładany; • Plan się podaje, lecz wykładowca go nie przestrzega; • Uzyskane wyniki nie są wcale omawiane lub omawiane zbyt pośpiesznie; • Na zakończenie nie ma procesu wnioskowania lub wnioski formułowane są już „po dzwonku”; • Częste powtórzenia tekstu powiedzianego tymi samymi słowami; • Nieustanny monolog prowadzącego zajęcia • Odpowiedzi na pytania niewyraźne, bądź pytania pozostają bez odpowiedzi; • Monotonia środków przekazu informacji; • Brak lub ograniczoność użytych środków poglądowych; • Zbytne uszczegóławianie przekazywanej informacji 	<ul style="list-style-type: none"> • ściśle sprecyzowane cel i zadania; • omówienie planu działalności; • poinformowanie o temacie i harmonogramie zajęć; • ilość kwestii węzłowych, omawianych na zajęciach nie przekracza trzech; • szczegółowa analiza wyników; • konieczne wnioski w końcowej fazie zajęcia, uogólnienie, zaakcentowanie istotnych konkluzji; • wykorzystanie materiału z innych dziedzin wiedzy; • materiał wykracza poza treści podręcznika; • posiadanie jednoznacznej postawy przez wykładowcę, z możliwością wzajemnego dialogu; • swobodne opanowanie materiału (odpowiedzi na pytania, brak przywiązania do konspektu); • informacja jest podawana w multijęzyku wyrazów, formułek, obrazów, symboli; • różnorodność środków poglądowości; • streszczenie, bilansowanie cząstkowe, uściślanie informacji.

Tabela 3

Działalność wykładowcy z dziedzin aktywizacji poznawczej działalności studentów na zajęciach

Wariant nieproduktywny	Wariant produktywny
<ul style="list-style-type: none"> • sytuację problemową prezentuje się, lecz jest rozstrzygana przez samego wykładowcę; • wykładowca w mgnieniu oka sam odpowiada na postawione pytanie aktywizujące; • sposoby działalności poznawczej nie są uświadomiane i podkreślane przez wykładowcę; • podawane są tylko ogólne polecenia («pra- 	<ul style="list-style-type: none"> • sytuację problemową przedstawia się i rozstrzyga razem z uczniami; • pytanie aktywizujące powoduje dialog, dyskusję; • akcentowane są czynne sposoby działalności poznawczej; • analiza konkretnych sytuacji, odgrywanie ról, współzawodnictwo;

<p>cować», «być uważnym»), wymieniane są numery zadań i ćwiczeń;</p> <ul style="list-style-type: none"> • brak sposobów aktywizacji działalności lub nieumiejętne ich spożytkowanie; • częste przerwy w celu uciszania studentów; • aktywność wykładowcy jest większa niż w uczniów; • monotonia sposobów aktywizacji działalności poznawczej; • działalność ma charakter odtwórczy; • aktywnie pracuje jeden uczeń przy tablicy lub sam wykładowca. 	<ul style="list-style-type: none"> • podkreślana jest ważność informacji dla życia, zawodu, rozwoju; • organizacja pracy w grupach i „dwójkach”; • błąd umyślny; • głośne rozumowanie; • występowanie uczniów z odczytami; • trafna przerwa, dająca czas do namysłu • aktywność uczniów jest większa od aktywności wykładowcy; • różnorodność metod aktywizacji działalności intelektualnej; • wykorzystywanie programów szkolących i kontrolujących, praca z komputerem; • zachęcanie do stawiania pytań przez uczniów; • aktywnie pracuje większość uczących się.
--	--

Logiczną kontynuacją procesu szkolnego jest praca pozalekcyjna studentów. Podstawę dla wyboru rodzaju tejże pracy stanowi analiza podstawowych kierunków działalności zawodowej przyszłych specjalistów (z wykształceniem wyższym) sfery działalności przedsiębiorczej (tab. 4).

Tabela 4

Kierunki działalności zawodowej specjalisty ze sfery przedsiębiorczości

Nr	Treść pracy	Zawody			
		marketin- gowiec	mene- dżer	przedsię- biorca	ekono- mista
1.	Badanie i prognozowanie popytu na towary i usługi	+			
2.	Obserwacja zmian polityki skarbowej, cenowej i cłowej państwa	+			
3.	Organizacja przedsiębiorstwa lub działalności komercyjnej		+		
4.	Organizacja operacji handlu ze- wnętrznego		+		
5.	Przeprowadzenie marketingowych badań sytuacji na rynku towarów i usług, popytu i konkurencji		+		
6.	Organizacja własnej pracy			+	
7.	Zarządzanie biznesem			+	
8.	Opracowanie informacji o zjawiskach gospodarczych			+	
9.	Analiza przebiegu i wyników działalności gospodarczej				+
10	Prognozowanie, perspektywiczne i bieżące planowanie				+

Na podstawie zbadania treści pracy przyszłego specjalisty o profilu ekonomicznym opracowaliśmy program „Szkoła lidera”, który obliczony jest na dwa lata (pierwszy rok – 36 godzin, drugi – 34 godziny). U jego podstaw leżą idee pedagogiki humanistycznej, ustawicznego kształcenia i koncepcja kultury, odnoszące się do wszystkich sfer aktywności człowieka. Ten program został powołany po to, by:

- wyrobić u studentów nawyki komunikacyjne, umiejętność wspólnego działania (z zespołem) przy rozstrzyganiu postawionych zadań;
- wychować w dążeniu do poznania siebie, samodoskonalenia (kultura myśli i zmysłów), samokształcenia i samowychowywania;
- stworzyć warunki, przestrzeń kultury dla twórczej samorealizacji słuchaczy „Szkoły lidera”;
- pomóc opanować nawyki menedżera – lidera według kryteriów piękna i moralności;
- wyrobić umiejętność samodzielnego działania w sytuacji normalnej i problemowo-kryzysowej, wykazywać inicjatywę w działaniu (aktywność twórcza);
- przez opracowanie twórczych projektów autorskich w ramach samorządu studenckiego nauczyć słuchaczy „Szkoły lidera” stosować w praktyce uzyskaną wiedzę i umiejętności z pracy organizacyjnej organów samorządu studenckiego.

Wiodącymi w „Szkołę lidera” są aktywne metody nauczania (AMN), które gwarantują:

- aktywność nawet u tych studentów, którzy z reguły wolą milczeć;
- odkrycie przez uczących się swoich zdolności, co sprzyja kształtowaniu się ich pewności siebie;
- komfortowość nauczania dla studentów, ponieważ przestają oni obawiać się oceny negatywnej;
- doskonalenie umiejętności komunikacyjnych, gdyż AMN pozwala im więcej wypowiadać się;
- kształtowanie uczucia profesjonalizmu u studentów już w sali uczelnianej;
- rozwój u studentów szeregu ważnych zdolności (do wspólnego podjęcia decyzji, do twórczego myślenia zawodowego i. t.p.);
- rozwój myślenia nie tylko dla odtwarzania opanowanej wiedzy, lecz i dla wykorzystania jej w działalności praktycznej, zaangażowanie studentów w rozstrzyganiu problemów maksymalnie zbliżonych do zawodowych.

Następny etap jest bardzo skomplikowany i sprzeczny, gdyż wiąże się z osobliwościami procesów adaptacyjnych.

Adaptacja — nieunikniony etap kształtowania się specjalisty podczas przejścia od jednego rodzaju działalności (szkolącego) do drugiego (zawodowego), nawet w wypadku maksymalnie wysokiego poziomu przygotowania w szkole wyższej. Na tym etapie podstawowe obciążenie przypada na wypracowanie i opanowanie wyłącznie specjalnych funkcji, składających się na „jądro” zawodu. Proces adaptacji, jak pokazują badania, odbywa się dwiema drogami. Pierwsza droga, najbardziej rozpo-

wszechniona, polega na tym, że najpierw formowana jest niepełna struktura działalności zawodowej, która później, w ciągu wielu lat podlega doskonaleniu (lub nie jest doskonalona) aż do uzyskania formy zupełnej przy pomocy dodawania kolejnych jej aspektów. Rzadziej spotyka się drugą drogę, którą cechuje to, iż młody specjalista od razu zaczyna działalność zawodową w dostatecznie pełnym zakresie. Według wszystkich parametrów jest ona zbliżona do tej działalności, którą demonstrowują już bardziej doświadczeni specjaliści, różniąc się tylko co do skali, czyli granic przedmiotu działalności.

Badania wskazują, że absolwent szkoły wyższej osiąga mistrzostwo zawodowe, przebywszy kilka etapów. Pierwszy z nich – etap adaptacji (specjalista adaptujący się), w ciągu którego młody specjalista opanowuje nową dla niego działalność. Na tym etapie zmienia się dla niego praktycznie wszystko: typ jego działalności (od uczenia się przechodzi do pracy), orientacja zawodowa, odpowiedzialność osobista, typ stosunków z ludźmi. Powinien on z nowego stanowiska opanować sposoby i metody działalności praktycznej, przyswoić sobie system norm i reguł, istniejących w jego środowisku zawodowym, system wartości dotyczący pracy i ludzi i t.d.

Drugi etap (stabilizacja) cechuje się dążeniem specjalisty do urzeczywistnienia działalności w niezmiennych, czyli standaryzowanych sposobach pracy. Etap ten jest bardzo ważny, ponieważ tutaj utrwała się wszystko, co było przyswojone wcześniej. Tu też ukazuje się możliwość do wykazania wysokiego mistrzostwa, ponieważ etap ten dopuszcza swobodne opanowanie środków zawodowych, precyzyjności, wirtuozyjności w zastosowaniu różnorodnych, efektywnych metod pracy.

Za czynniki sprzyjające wyborowi dalszej drogi, wiodącej do działalności przekształcającej (trzeci etap) lub zatrzymaniu się na etapie stabilizacyjnym, służą specyficzne osobliwości podmiotu, grupy społeczno-zawodowej, ich psychologiczna i społeczna aktywność, ukształtowanie ich myślenia zawodowego i samoświadomości.

Ustabilizowane i przekształcające formy działalności zawodowej w równym stopniu normalnie funkcjonują w społeczeństwie. Niemniej jednak na etapie swego intensywnego rozwoju społeczeństwo szczególnie zainteresowane jest w działalności przekształcającego typu, ponieważ służy ona rozwojowi sfery zawodowej, powiązanych z nią dziedzin pokrewnych i w rezultacie końcowym jest źródłem rozwoju działalności ludzkiej w ogóle. Innowacyjna forma aktywności zawodowej uchodzi za wyższą formą rozwoju działalności zawodowej we współczesnych warunkach. Jej podstawowymi cechami są: różnorodność, wielokompetentność, akcentowane nastawienie specjalisty na nowości i transformacje, koncentracja na kwestii praktycznego wdrożenia „nowego”, wysoka intensywność kontaktów zawodowych, szerokość spojrzenia na przenikające się dziedziny wiedzy, wysoka ocena swojej pracy jak jednej z głównych wartości życia, dążenie do samodzielności, połączone z ponoszeniem odpowiedzialności.

Efektywnemu pokonaniu tych etapów sprzyja opracowany przez nas program adaptacji. Niżej przytaczamy fragment opracowanego przez nas modelu adaptacji studentów, dotyczący początku okresu studiów w szkole wyższej [3].

Społeczno-zawodowa adaptacja studentów

I etap - 1 semestr nauki

Pierwotne strukturalne kształtowanie się zespołu grupy studenckiej. Stosunki między członkami grupy powierzchowne. Nieformalne grupy są nietrwałe. Poszukiwanie wspólnych ideałów, wartości i właściwych stosunków. Duże zapotrzebowanie na umiejętności komunikacyjne. Kontakty z reguły na poziomie grupy i „rocznika”.

Badanie wymogów zawodu do korespondujących z osobowością. Zapoznanie się z treścią i etapami adaptacji. Samoocena jakości zawodowych, odniesienie ich do wymogów zawodu. Opracowanie programu zawodowego samokształcenia i samowychowywania.

II etap - 2 semestr nauki

Połączenie grupy z elementami wewnętrznego zróżnicowania. Obniżenie ostrości adaptacji do szkoły. Zrzeszanie się w ramach grup nieformalnych. Kształtowanie się tradycji. Ukazanie ogólnych norm etycznych, wartości, orientacji, stosunków; poszerzanie kontaktów na poziomie wydziału.

Badanie literatury specjalnej, modeli działalności wybitnych przedstawicieli zawodu. Zapoznanie się z dziedziną gospodarki narodowej. Opracowanie elementów struktury działalności zawodowej. Samoocena i ocena przydatności zawodowej, korekta programu zawodowego samokształcenia i samowychowywania.

III etap - 3-4 semestr nauki

Ścisłe wewnętrzne zróżnicowanie, poszukiwanie punktów wewnętrznej styczności. Końcowe utrwalanie grup nieformalnych. Zbliża się do końca ustalanie i kształtowanie stosunków międzyludzkich. Zespół jest zdolny obiektywnie ocenić studenta. Poziom zespołowego funkcjonowania. Ukształtowanie się tradycji. Kontakty na poziomie wydziału i wyjście na poziom uczelni. Koniec kształtowania aktywów i pasywów grupy.

Badanie literatury specjalnej, analiza praktyki. Poznanie prac, które zostały uznane za metodologiczne standardy w tej dziedzinie gospodarki. Korekta programów zawodowego samokształcenia i wychowywania na podstawie samooceny umiejętności i nawyków zawodowych. Angażowanie studentów do pracy badawczej z dziedziny zawodu. Laboratoryjne opanowanie metod pracy praktycznej z zakresu profesji.

IV etap - 5-6 semestr nauki

Stabilne ukształtowanie danej struktury społecznej, zakończenie ustalania stosunków międzyludzkich. Określenie miejsca grupy na wydziale i uczelni. Powstają kontakty społeczno-zawodowe na poziomie uczelni, zaczyna się wyjście poza granice uczelni. Aktyw jest angażowany do kierowania działalnością społeczną na wydziale i w skali uczelni.

Kształtowanie umiejętności i nawyków zawodowych. Opanowanie metod komunikacji. Teoretyczne i częściowo praktyczne przyswojenie strukturalnych składników działalności. Końcowe ukształtowanie zawodowego ukierunkowania. Angażowanie studentów do pracy naukowo-badawczej na temat „fachu”. Korekta programu samokształcenia i wychowania zawodowego.

Opracowanie programu adaptacji dla każdego studenta wymaga określenia kryteriów i jakościowych charakterystyk poziomów. Realizacja takiego programu sprzyja wdrażaniu do zawodu jeszcze na etapie studiów na uczelni (tabela 5). Tabela 5 ukazuje wyobrażenie o przebiegu procesu adaptacji zawodowej studentów przed i po eksperymentie.

Wynika z niej, że pośród studentów wszystkich roczników w znacznym stopniu zwiększyła się ilość poznających literaturę w celu zapoznania się z doświadczeniem przedstawicieli wybranych przez nich zawodów: na pierwszym roku – z 28,6% do 61,2%; na drugim roku – z 24,2% do 56,4%; na trzecim roku – z 25,0% do 61,7%.

Tabela 5

Podział studentów według stopnia opanowania elementów adaptacji zawodowej (w %)

Stosunek studentów do:	Etapy	Roczniki		
		I	II	III
poznawania pracy, doświadczenia przedstawicieli zawodu	Przed eksperymentem	28,6	24,2	25,0
	Po eksperymentem	61,2	56,4	61,7
pracy naukowej powiązanej z wybranym zawodem	Przed eksperymentem	44,1	55,7	50,2
	Po eksperymentem	45,2	57,0	55,4
opracowania własnego programu samokształcenia zawodowego	Przed eksperymentem	40,2	46,0	58,1
	Po eksperymentem	50,3	57,3	65,6
systematycznej samooceny swojej wiedzy zawodowej	Przed eksperymentem	62,5	36,3	37,0
	Po eksperymentem	58,6	64,7	66,0
Średnie dane	Przed eksperymentem	43,8	40,5	42,6
	Po eksperymentem	53,8	58,8	62,2

Obserwuje się określone, chociaż nieznaczne, zwiększenie ilości studentów, którzy zajmują się pracą naukową związaną z wybranym zawodem (tab. 5). Na pierwszym roku taki wzrost wynosi 1,0%, na drugim – 2,7%, na trzecim – 5,2%.

Podobne dane są odnotowane odnośnie do opracowania przez studentów wła-

snego programu samowychowania zawodowego: na pierwszym roku zwiększenie wynosiło 9,9%, na drugim – 11,3%, na trzecim – 7,5%.

Samoocena swojej wiedzy zawodowej wśród studentów pierwszego roku w wyniku pracy eksperymentalnej jest tylko nieznacznie wyższa, co wytłumaczyć można skomplikowaniem procesu rozumienia i operowania przez nich pełnym zakresem przekazanej informacji.

Analiza tendencji adaptacyjnych zależnie od płci studentów wykazała, że ważne zmiany zaszły u chłopców i dziewczyn, zwłaszcza studentów pierwszego roku – a dotyczyły poznania dyscyplin specjalnych, doświadczenia przedstawicieli zawodu („zwiększenie” odpowiednio wynosi u dziewczyn – 28%, u chłopców – 36 %), systematycznej samooceny swej wiedzy zawodowej, umiejętności, jakości, porównania ich z wymogami zawodu (31% i 40%). W mniejszym stopniu odnotowane są zmiany związane z pracą naukową, powiązaną z wybranym zawodem (u chłopców na 11%, u dziewczyn na 9%) i opracowaniem własnego programu samokształcenia zawodowego (16% i 10% odpowiednio). Obliczenia współczynnika korelacji rangowej, dokonane według formuły:

$$\rho = 1 - \frac{6 \sum d^2}{n^2 (n - 1)} \quad (1)$$

pokazały obecność łączności dodatniej ($\rho = 0,75$) w zawodowej adaptacji chłopców i dziewcząt.

Dalsza analiza wskazuje na zwolnienie tempa adaptacji zawodowej. O tym świadczy fakt, iż co prawda wskaźniki prawie wszystkich parametrów tego rodzaju adaptacji zwiększyły się dzięki kształtującemu eksperymentowi w ogóle na wszystkich rocznikach, ale to zwiększenie ma wyraźną tendencję zniżkową od pierwszego do trzeciego roku. Ilość studentów uczestniczących w pracy naukowej wśród chłopców pierwszego roku zwiększyła się o 11%, a trzeciego – jedynie o 8%. Wśród dziewczyn te wskaźniki wynoszą odpowiednio – 9% i 2%.

Przytoczone dane nie wyczerpują w całości badanego problemu. Badania są kontynuowane przez autora i innych badaczy i świadczą, że wiele zmiennych pozostaje jeszcze w tym kierunku niezbadane i nierozstrzygnięte.

Rec. T. Waściński

Literatura

1. Ziejer E. F., Krizisy profesjonalnego stanowlenija licznosti // *Psichologiczeskij żurnał*, 1987 – T. 1, №6, S. 35-44.
2. Ziejer E. F., Symanjuk E. E., Strategii preodolenija krizisow profesjonalnego stanowlenija licznosti pedagoga // *Mir psichologii*, 2002, № 4, S. 194-203.
3. Katkowa T. I., Socialno-profesijna adaptacija studentiw wyszczich nawczalnyh zakładiw ekonomicznoho profilu, Zaporiżża: Premier, 2004, s. 136.